

Tillägg till Lars Steenslands bok *Fågelnamn och fågelliv i Älvdalen med omnejd*

Sedan min bok om älvdalska fågelnamn kom ut 2000, har det flutit in en hel del kompletterande material. Visserligen rör det sig ofta om yngre namn, men jag tycker ändå det vore synd om materialet inte komme till de intresserades kännedom. Därför publicerar jag mina nya fynd här. Detta innebär dock inte att allt härmed skulle vara utforskat och klart. Jag tror säkert det finns älvdalska fågelnamn och gamla historier om fåglar som ännu inte publicerats. Hör gärna av er till mig, om ni känner till något sådant.

s 12 2. Stavningsprinciper

När det gäller stavningen av de älvdalska fågelnamnen och andra ord på älvdalska, tillämpar jag här samma system som i min älvdalska ordbok från 2010.

s 18 BERGFINK

En annan variant på temat **rwainfugel (wrainfugel)** och **wrinutrost** kom upp på en s.k. *glåmåk weld* i Lövnäs 1997, nämligen **rwaintrost**. – I dag skulle jag dock tro att man oftast kallar bergfinken för **bjärgfink**^{Ås} i Älvdalen, en älvdalisering av det svenska namnet.

s 18 BERGUV

En annan, ålderdomligare uttalsvariant av uvens älvdalska namn äv **auw**^{Br.Ev.Ås}.

Egentligen förekommer tre uttal, **auv**, **auw** och **aubh**. Med *bh* avses här den frikativa motsvarigheten till *b* (som i spanskans *Habana*) med fonetiskt alfabet tecknad [β]. Detta uttal är det ålderdomligaste.

s 18f BJÖRKTRAST

Utöver de genuina benämningarna på björktrasten används stundom onödigtvis lånordet **byörktröst**.

s 24f DALRIPA

Ett gammalt namn på dalripan sägs dölja sig bakom Andreas Prytz' ”**snioskråufua**” från 1622.³ Se om detta på s 159f i boken och i tilläget till samma sidor nedan.

s 27 DOMHERRE

I Evertsberg har ordet – enligt bymålets regler – formen **duomärre**.^{Ev}

s 30 DUVA

Vid sidan av uttalet **dauva** förekommer också **dauwa**^{Ev.Ås}; jfr kommentaren vid BERGUV.

s 36 ENTITA

Sist tillägges: Därutöver används det svenska namnet i fördalskad form, **ientit**^{Br.Ås} [entita]. Enligt Dalmålsordboken finns detta namn belagt närmast i Malung.¹⁷

s 38f FINK

Finkfåglarna har uppenbarligen inte utgjort någon naturlig grupp för älvdalingarna, eftersom de saknar en gemensam beteckning på älvdalska. Därför används vid behov det svenska **fink**^{Br}, som ju också ingår i **buo-** eller **bufink** [bofink], **gryönfink** [grönfink], **pilfink** och **skuogsfink** [skogsfink] ’bergfink’.

s 39 **FISKMÅS**

När det på första raden talas om ”vårt århundrade”, avses 1900-talet. Manuskriptet till boken färdigställdes 1999.

s 41f **FJÄLLVRÅK**

I den älvdalska översättningen av Kerstin Ekmans kortroman *Hunden*, på älvdalska *Rattjïn*, kallas fjällvråken **fjällrwåk**.⁴⁰ Det torde knappast röra sig om ett genuint namn.

s 42 **GRÅ FLUGSNAPPARE**

Vid en s.k. *glåmåkward* i Kåtilla 1998 diskuterades namnet **knauttrattn** på den grå flugsnappare. Namnet nämns också i *Skansvakten* 2000, s. 30. Likheten med **knaut-trost** är påfallande, i synnerhet om man betänker att **trost** också kan heta **trast**. Kan det vara så enkelt som att **knauttrattn** bara är en variant av **knauttrastn**?

s 47 **GRÅSPETT**

Gråspetten kan också kallas **gråspiett**^{Br} [gråspett], men det är bara en fördalskning av det svenska namnet. Jfr nedan tillägget under HACKSPETT.

s 55ff **GÖK**

Regeln att man inte fick springa barfota, förrän göken hade galt tillämpades på flera håll i socknen, t.ex. i Blyberg.^{Bl}

En mycket lusig person kunde kallas för **lausgukku** ’lusgök’.

s 54ff **GÖKTYTA**

En lokal variant av **sästjet** är **sästit**^{Ro}.

s 59 **HACKSPETT**

rad 3: Som en kompromiss mellan det svenska namnet *hackspett* och det älvdalska **akk-spit** betraktar jag varianten **akkspiett**^{Ev.Lo.Ro}.

rad 4: Det i första stycket nämnda ortnamnet *Hackspettjärn* lyder på älvdalska **Akkspit-tienn**.^{30:67}

s 61f **HORNUGGLA**

Hornugglor häckade i Brindbergs fåbod senvåren 1996.^{Br}

s 64f **HÖK**

Till invektiven kan läggas **matok** [mathök] ’matvrak’.¹⁷

s 67 **JORDUGGLA**

I den älvdalska översättningen av Kerstin Ekmans kortroman *Hunden*, på älvdalska *Rattjïn*, kallas jordugglan **juordugel**.⁴⁰ Det torde knappast röra sig om ett genuint namn.

s 72 **KOLTRAST**

Enligt en sagesman i Blyberg ska det i Evertsberg ha existerat en föreställning om att koltrasten var den skepnad gårdstomten antog på sommaren. Därför skulle man vara aktsam om denna fågel.^{Bl} Det gällde ju att hålla sig väl med tomten. – Det är svårt att förena denna föreställning med uppgiften att koltrasten skulle vara sent inkommen till Älvdalen, men man bör för den sakens skull inte avfärda berättelsen som gripen ur luften.

s 75f **KRÅKA**

När det gäller uttrycken med förklenande betydelse, kan sägas att det älvdalska **ermkråk** har en parallell i Våmhusmålets **ermeskråka**^{VII} och i Malungsmålets **härmskråka**^m. I dag förekommer det att man mer eller mindre skämtsamt använder **ermkråk** i betydelsen 'papegoja'. Ett annat förklenande uttryck är **spillkråk** [spillkråka] 'person som spiller på sig' (se under SPILLKRÅKA).

Kråk förekommer också som framförställt släktnamn i socknen; dessutom har **kråka** använts som konamn.^{30:65}

s 77 **KUNGSÖRN**

Något annat namn på kungsörnen i älvdalskan än **kunggsörn**^{Ro,Ås} har jag inte träffat på. Intressant nog uttalas det gärna med akut accent i stället för grav som i svenskan.^{Kl,Ås} Man ser emellertid att detta är ett sent lånord, eftersom den genuina älvdalska formen av ordet *kung* är **kunungg**. Den finner vi t.ex. i namnet **mjesaödkunungg** på tofsmesen.

s 79f **LAVSKRIKA**

rad 3: I Evertsberg har ordet formen **låvåskraika**^{Ev}.

s 85 **MORKULLA**

Professor Sven Ekbo, salig i åminnelse, framförde en annan förklaring av *kulla* i *morkulla*. Han menade på goda grunder att det var fråga om ett ljudhärmande ord, och att det som härnades var hanens knorrande.³⁹

s 85 **MÅS**

När man ska återge måsarnas skrånande, säger man gärna att de **rema**.^{Br,Br} Detta är det vanliga ordet för 'råma', men det används också för att beteckna diverse andra högljudda aktiviteter.

s 86 **NATTSKÄRRA**

Nytt stycke 3: Nattskärran lever i stor utsträckning på nattfjärilar. Det lustiga är nu att också dessa kan kallas **nåtstjäm**¹⁷ respektive **notstjom**^{Lo}. En *nattskjåma* är alltså en varelse som är i verksamhet på natten, framför allt utomhus, oavsett det är en fågel, en fjäril, en människa eller ett fiktivt väsen. Mot den bakgrunden är det kanske inte så svårt att förstå att ordet i senare tid dessutom har börjat användas om nattsköterskor^{Ås} – naturligtvis på skämt.

s 89f **ORRE**

Tredje stycket: Som öknamn på flickorna i Loka by har använts **uorryönur**^{Lo} [orrhönor].

s 95 **RINGTRAST**

Ringtrasten har observerats i flera älvdalska byar, bl.a. Brunnsberg.^{Br} Själv såg jag den i Åsen den 17 juni 1999. Tyder inte det på att ringtrasten numera häckar även i Älvdalens socken?

s 100 **SALSKRAKE**

Professor Bengt Sigurd förklarar orden *salknipa* och *salskrake* på ett annat, mer sannolikt sätt. Hans förklaring går ut på att *sal* ska förstås som en form av *sadel* och i detta fall beteckna en fågel med en sadelliknande teckning på ryggen.⁴²

s 102ff **SKATA**

Tredje stycket: Om man rev ned ett skatbo, drog man på sig något ont, t.ex. en sjukdom eller någon olycka.^{30:59}

s 114f **SPILLKRÅKA**

Vid en s.k. *glåmåkward* på Rots Skans 2004 framkom att spillkråkan också kallats **straiðakkspit** [stridhackspett], dvs. 'snabb (eller häftig) hackspett'.

Det svenska namnet på spillkråkan har också använts i Älvdalen i oförändrad form,^{Br,Lo} även mer eller mindre skämtsamt i betydelsen 'person som spiller på sig'.

s 126 **SÅNGLÄRKA**

rad 3: En annan fördalskning av det svenska fågelnamnet har vi i **lärka**^{Ev}, uttalat med långt *ä*-ljud.

s 127ff **SÄDESÄRLA**

I Skansvakten 2004 kallas sädesärlan för **wippstyört** [vippstjärt]. Detta är ju ett mycket talande namn, som torde vara vida spritt. Man kan misstänka att namnet är ungt i språk-et. – Det gamla namnet på sädesärlan i Evertsberg, **bljåtranesl**, kan man i dag få höra i varianten **blå trenesla**^{Dy}.

s 130ff **TALGOXE**

Namnet **tsyötmaungg** [köttmånge] är besläktat med svenskans *köttmånglare* och betyder därför egentligen 'kötthandlare'.²⁶ Varianten **tsyötmaungs** ska hänga samman med verbet **maungsa** 'mumsa'.^{B1} Om det förhåller sig på det viset, rör det sig säkert om en omtolkning av **tsyötmaungg** genom s.k. folketymologi, dvs. ordet har ändrats så att det blir mer begripligt. Man bör dock notera att Dalmålsordboken inte tar upp något ord **maungsa** över huvud taget.

s 135ff **TJÄDER**

Tredje stycket: I Severin Solders *Älvdalens sockens historia*, del V, berättas på s. 51 och följande att logen "Tjädern" i Brunnsberg torde ha tillkommit på 1890-talet. Där nämns också logerna "Daniel" i Evertsberg, "Gjallarhornet" i Åsen och "Reformatorn" i Loka samt ungdomslogen "Vänskapsbandet". Dessa uppgifter tillsammans med dem som anförs i not 70 i boken visar att alla byfolksöknamn av typen **työdrer**, **uorrer** osv. inte kan ha med logenamen att göra.

Som sista stycke läggs till: Hyckert berättar 1768 att "Wingar och stjärt af en fogel, i synnerhet Tjäder, hwarmed de sopa mjöl på borden, då de baka" heter "**Flygt**" eller "**Fogelflygt**".^{IV} I dag använder man härför en särskild borste som heter **suopin**^{Br} [sopen].

s 142ff **TORNSEGLARE**

Femte stycket: Det har nu kunnat säkerställas att **ljärenner** verkligen avser 'tornseglare'.^{Fm}

s 146ff **TRAST**

rad 3: Uttalet **träst** med långt *å*-ljud i stället för *o* kan numera höras också i Evertsberg.^{Ev}

s 151f **TÄRNA**

I dag förekommer **Tärna** som konamn i Älvdalen. Jämför **KRÅKA** ovan och **DALRIPA** och **GÅS** i boken.

s 155f **VRÅK**

I Eenbergs handskrivna *Kort Berättelse om Dahlska Språkets Egenskaper ... 1702*¹ har författaren bland sina exempel ordet **Rååk**, vilket han jämför med svenskans "vrååk".¹¹ Jag har svårt att tro att han med detta avsåg något annat än just fågelnamnet.

s 159f Andreas Prytz "snioskråfua" från 1622

Analysen kompliceras delvis av att partiet om "**forufnatta**" och "**snioskråfua**" uppenbarligen går tillbaka på den huvudsakligen på svenska skrivna s.k. Dalvisan om Konung Gustaf och dalkarlarna 1521. I en version talas det om "Sniöskräfuer" och i en annan om "Sniöskräfworna". Se Hyltén-Cavallius & Stephens 1853, ss. 166 respektive 171. Dalvisans ord återges i Dahlgrens ordbok över gamla ord med *Snöskräfva* och tolkas 'snöripa', dvs. 'dalripa'.³⁸ Man kommer osökt att tänka på det älvdalska verbet **skråvå** som betecknar ett antal ljudföreteelser som 'prassla', 'frasa', 'smattra', 'hosta' m.m. Ett älvdalskt **sniuoskråvå** (i böjd form **sniuoskravu**) skulle därför kanske kunna passa in på dalripan, som är ju känd för sitt skrattande uppflogsläte. – Det hela är dock ganska spekulativt.

s 1766ff **5. Register över de älvdalska fågelnamnen**

Följande poster har tillkommit:

(Akkspiett, -n	Hackspett)
(Byörktrost, -n	Björktrast)
Auw	se Auv
Blå tranehlä	se Bljåtranehl
Dauwa	se Dauva
Duomärre	se Duomärr
Fink, Fintsin eller Finken	Fink
Fjällvråk, -rwåtsin	Fjällvråk
(Gråspiett, -n	Gråspett)
(Ientit, -a	Entita)
Juordugel, -ugla	Jorduggla
Knaip (Våmhus)	Gräsand och/eller Knipa
Knauttratt, -n	se Grå flugsnappare
Kunggsörn, -ör'n	Kunggsörn
Låvåskraika	se Låvåskraik
Lärka (med långt ä-ljud)	se Lerka
Nåtståm, -a	även 'nattfjäril'
Rwaintrost, -n	Bergfink
Sniuoskrauv, -in (?)	se Tillägg s. 159f och ovan.
Sniuoskråvå (?)	se kompletteringen till s 159f ovan.
Straiðakkspit, -n	Spillkråka
(Wippstyört, -n	Sädesärla)

¹ En kommenterad utgåva av denna högtintressanta text finns numera publicerad på nätet.

s 209ff **9. Källor och litteratur**

A. Handskrifter från 1600-, 1700- och 1800-talen

Referensen till Eenberg har blivit felaktig i boken. Den ska lyda:

- II Eenberg, J.: *Kort Berättelse om Dahlska Språkets Egenskaper*, Dialecter, Alphabet etc. såsom däd nu för tiden kan vara ... åhr 1702. Uppsala universitesbibliotek. Nordiska samlingen 635:4. [Se även nr 43 nedan.]

B. Tryckta skrifter

Följande har tillkommit:

38. Dahlgren, F.A.: *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde*. Lund nytryck 1973 (av 1961 års fotolitografiska upplaga).
39. Ekbo, S.: Morkulla. *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 7, 1947, s. 64–72.
40. Ekman, K.: *Rattþin*. Översättning: Bengt Åkerberg och en arbetsgrupp i Ulum Dalska. Älvdalen 2000.
41. Hyltén-Cavallius, G. O., Stephens, G.: *Sveriges historiska och politiska visor*, del I. Örebro 1853.
42. Sigurd, B.: Salskrake, salknipa och salsvärta. *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 11, 1962, s. 91–96.
43. Steensland, L.: Johan Eenbergs *Kort berättelse om dalska språkets egenskaper* 1702. Textutgåva med läsarter och kommentarer. Se:
<uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:431172/FULLTEXT01>

D. Egna uppteckningar

Följande har tillkommit:

- Dy Sagesman från Dysberg